

de mos

Jaargang 28
December 2012

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

10

NIDI

inhoud

- 1 **Vergrijzing, woningmarkt en woningvoorraad**
- 3 Duurzaamheid
- 4 **Hoe oud kunnen wij worden?**
- 4 Slachtoffers van moord en doodslag 2009-2011
- 5 **Zwaar werk**
- 8 Kinderhuwelijken

Foto: Jolande Siebenga

Vergrijzing, woningmarkt en woningvoorraad

CAROLA DE GROOT, FEMKE DAALHUIZEN
EN FRANK VAN DAM

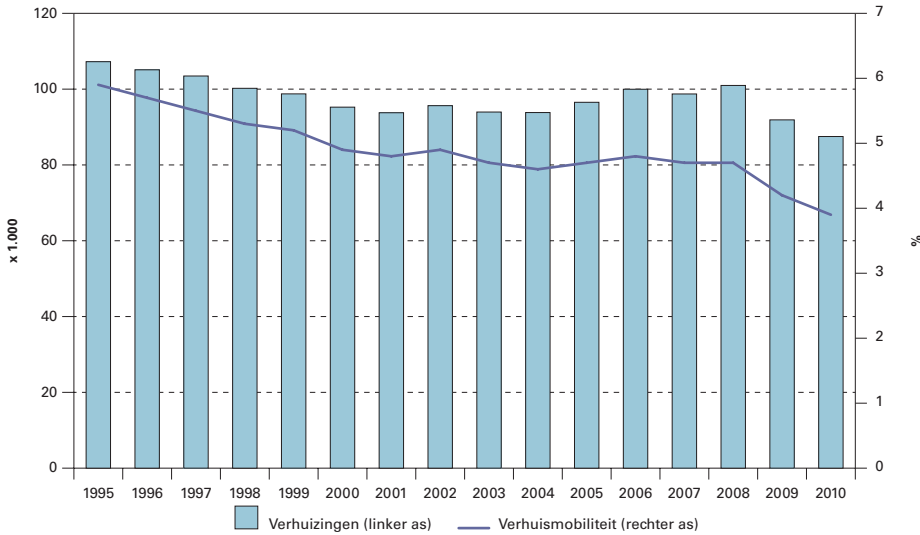
De toename van het aantal ouderen in de nabije toekomst heeft een aanzienlijk effect op de dynamiek op de woningmarkt. Zo blijkt onder meer uit het onlangs verschenen rapport van het Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken (WPRB) over "Actief ouder worden in Nederland". De ouderen van nu zijn honkvaster dan de ouderen van vroeger. Dit zet lokale woningmarkten verder op slot. De vraag is of dat over tien, vijftien jaar anders zal zijn.

Door de vergrijzing neemt het aantal ouderen in de toekomst sterk toe. Dit is van grote invloed op de dynamiek op de woningmarkt. Dit komt ook door de veranderende persoonlijke omstandigheden van deze ouderen. Zo zijn de huidige ouderen vaker huiseigenaar dan de ouderen van vroeger. Omdat huiseigenaren doorgaans minder verhuizen dan huurders zijn de ouderen nu nog honkvaster dan vroeger. Daarnaast stelt de vergrijzing eisen aan de kwaliteit van de bestaande woningen en woonomgeving.

De ouderen van nu en van de nabije toekomst zijn gemiddeld welvarender, vitaler, mobieler en daarmee actiever dan de ouderen van vroeger. De huidige en toekomstige generatie ouderen is immers opgegroeid in een tijd van economische en technologische voorspoed waarbij verplaatsen, reizen en deelnemen aan allerlei activiteiten buitenshuis steeds normaler werden en onderdeel werden van een actieve, mobiele en onafhankelijke leefstijl. Er kan dan ook worden verwacht dat de ouderen van de toekomst zich in het dagelijks leven anders zullen gedragen dan de ouderen uit het verleden.

Wat in de toekomst niet zal veranderen, is dat de meeste ouderen oud (willen) worden in de eigen vertrouwde woning en woonomgeving. In de literatuur wordt dit fenomeen ook wel aangeduid met de term *ageing in place*. *Ageing in place* betekent dat de meeste ouderen – ook op hoge leeftijd – vaak nog zelfstandig wonen. De tijd dat oude-

Figuur 1. Het totale aantal verhuizingen en de verhuismobiliteit* van ouderen van 65-85 jaar, 1995-2010

* Verhuismobiliteit = aantal binnen en tussen de gemeenten verhuide personen / totaal aantal personen.

Bron: CBS (bewerking PBL).

ren haast vanzelfsprekend naar een verzorgings-
tehuis verhuizen, is al lange tijd voorbij. Pas wan-
neer de nood echt hoog is, bijvoorbeeld vanwege
een sterk verslechterde gezondheid en de afwe-
zigheid van familie in de directe woonomgeving,
wordt de stap naar een aanleunwoning of een
verzorgings- of verpleeghuis gemaakt. Door deze
honkvastheid van ouderen heeft de aanstaande
vergrijzingsgolf gevolgen voor de dynamiek op de
woningmarkt.

Ouderen op de woningmarkt

De oudere van nu en morgen is over het alge-
meen heel actief en mobiel, maar niet op de wo-
ningmarkt. Ouderen verhuizen namelijk niet of
nauwelijks. Ter illustratie: waar in 2010 circa 28
procent van alle twintigers verhuisde, verhuisde
slechts vier procent van de ouderen in de leeftijd
van 65 tot 85 jaar. Dat ouderen weinig verhuizen
komt deels doordat een verhuizing voor hen vaak
geen aantrekkelijke stap is. Zij zitten veelal op de

top van hun wooncarrière en geven hun verwor-
venheden liever niet op. Daarbij komt dat oude-
ren vaak al lange tijd in hun woning wonen. Met
een toenemende woonduur, raken mensen meer
gehecht aan de woning en woonomgeving. Dat
resulteert in weerstand tegen verhuizen.

In de loop van de tijd is de toch al lage verhu-
smobiliteit onder ouderen zelfs nog wat afgeno-
men. In 1995 verhuisde namelijk nog zes procent
van de 65-85-jarigen (figuur 1). Er is bovendien
niets dat erop wijst dat deze verhuismobiliteit on-
der ouderen in de toekomst weer zal toenemen;
in tegendeel zelfs. De immobiliteit van ouderen
op de woningmarkt lijkt vooral te worden ver-
sterkt door het gestegen aandeel huiseigenaren
onder ouderen (figuur 2). En woningeigenaren
verhuizen immers gemiddeld minder vaak dan
huurders.

Gevolgen op korte en lange termijn

In 2011 werden de eerste vertegenwoordigers van
de naoorlogse babyboom 65 jaar. Die babyboom
van toen betekent dat in de komende jaren het
aantal en aandeel ouderen in Nederland fors zal
toenemen. Waar momenteel nog zestien procent
van de Nederlandse bevolking 65 jaar of ouder is,
zal dit percentage in 2025 opgelopen zijn tot 22.
In 2040, op de top van de vergrijzingsgolf, zal een
kwart van de bevolking ouder zijn dan 65. Er zul-
len dan zo'n vijf miljoen ouderen in Nederland
wonen.

Op korte termijn stagnatie

De toename van het aandeel ouderenhuishou-
dens leidt op de korte termijn tot relatief min-
der doorstroming op de woningmarkt. Vooral in
gebieden met een schaarste aan woningen kan
deze afnemende dynamiek leiden tot een verdere
verstopping van de woningmarkt. Omdat oude-
ren nauwelijks verhuizen nadat de kinderen zijn
uitgevlogen, bezetten zij veelal woningen die ge-
schikt zijn voor en gewild zijn door jonge gezin-
nen. Het stimuleren van het langer zelfstandig

Foto: Ronald Schlundt Bodien/flickr

Foto: Ronald Schlundt Bodien/flickr

thuis blijven wonen (*ageing in place*) en de lage verhuismobiliteit van ouderen vormen daarmee in zekere zin een obstakel voor huishoudens die nog aan het begin van hun wooncarrière staan. Dit wordt slechts ten dele gecompenseerd door het volume-effect van het toenemende aantal ouderen dat hun woning verlaat door (een noodgedwongen) verhuizing ingegeven door een tanende gezondheid en de behoefte aan zorg.

Op langere termijn leegstand in krimpregio's

Op de langere termijn, over vijftien, twintig jaar, wanneer de babyboomgeneratie geleidelijk komt te overlijden, komen juist meer woningen beschikbaar op de woningmarkt. Een woningmarktsimulatie van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) laat zien dat wanneer de vergrijzing min of meer op het hoogtepunt is, jaarlijks circa 92 duizend woningen beschikbaar komen op de woningmarkt als gevolg van de uitstroom van ouderen. Dit toenemende aanbod zal evenwel niet overall leiden tot meer dynamiek op de woningmarkt. In regio's die te maken krijgen met een terugloop (krimp) van het aantal huishoudens zal het moeilijk zijn om de vrijgekomen woningen te verkopen of te verhuren, zeker indien die woningen niet aansluiten bij de dan geldende kwaliteitseisen. Vooral in dergelijke regio's zijn dan een verdere neerwaartse druk op de woningprijzen en verder toenemende verhuurbaarheidsproblemen te verwachten.

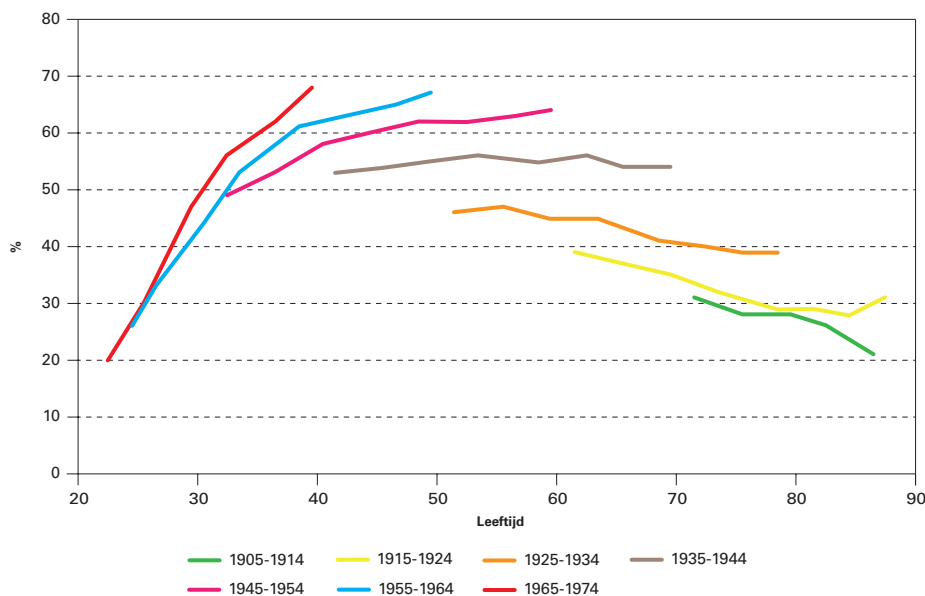
De opgave: aanpassing woningen en woonomgevingen

De toenemende vergrijzing heeft niet alleen gevolgen voor de dynamiek op de woningmarkt, maar gaat ook gepaard met een toenemende behoefte aan voor ouderen geschikte woningen. De vergrijzing stelt ook andere eisen aan de kwaliteit van de woonomgeving. De belangrijkste gevolgen van de vergrijzing voor de woningmarkt hangen samen met de overgang van van de levensfase van 'active ageing' naar die van 'kwetsbare ouderdom'.

In de eerste plaats heeft de vergrijzing grote gevolgen voor de vraag naar voor ouderen geschikte woningen, zoals zogenoemde nulredenwoningen en aanleunwoningen. Berekeningen wijzen uit dat er tot 2018 jaarlijks 36 tot 40 duizend voor ouderen geschikte woningen bij moeten komen. Dit aantal kan gedeeltelijk worden behaald door nieuwbouw. Gezien de geringe verhuismobiliteit van ouderen lijkt de oplossing echter vooral te liggen in de aanpassing van de bestaande woningen waarin ouderen wonen. Dit varieert van het verwijderen van drempels en het plaatsen van trapliften tot het installeren van geavanceerde 'smart-home'-achtige toepassingen.

Daarbij verschilt de opgave sterk tussen het stedelijk en landelijk gebied. Hoewel plattelandsgebieden ook in de toekomst procentueel gezien tot de meest vergrijpsde gebieden zullen behoren, zal het absolute aantal ouderen het sterkst toenemen in de stedelijke gebieden. Juist in de steden wonen veel ouderen in huurwoningen. Het grootste potentieel aan seriematig en tegen beperkte investeringen tot nulredenwoningen te verbouwen woningen ligt in de huursector. De opgave om de

Figuur 2. Het aandeel huiseigenaren naar geboortecohort en leeftijd*

* Gemiddelde leeftijd van het geboortecohort (gewogen naar huishoudens).

Bron: WBO 1981-2002 & WoON 2006-2009 (bewerking PBL).

woningvoorraad aan te passen en om een efficiënte koppeling aan te brengen tussen wonen en zorg op buurtniveau, is dan ook, zowel vanwege de massa (draagvlak) als vanwege de dichtheid, makkelijker te realiseren in de stad dan op het platteland.

In de tweede plaats zullen ouderen naarmate ze ouder worden en hun vitaliteit en actieradius afneemt, voor hun dagelijkse behoeften en vertier steeds meer aangewezen raken op hun directe woonomgeving. Dit vraagt om aanpassingen – in de straat, buurt maar vooral ook in de stad – gericht op het vergroten van de bereikbaarheid en toegankelijkheid van (openbaar vervoers)voorzieningen, de overzichtelijkheid van verkeerssituaties en de kwaliteit van de openbare ruimte en bestrating.

Het vergrijzingsbestendig maken van zowel de woningvoorraad als de woonomgeving is niet alleen van essentieel belang voor de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van ouderen. Uiteindelijk heeft iedereen daar profijt van.

LITERATUUR:

- Dam, F. van, C. de Groot & F. Verwest (2006), *Krimp en Ruimte. Bevolkingsafname, ruimtelijke gevolgen en beleid*. Rotterdam/Den Haag: NAI Uitgevers / Ruimtelijk Planbureau.
- Ministerie van VROM (2010), *Senioren op de woningmarkt. Nieuwe generaties, andere eisen en wensen*. Den Haag: Ministerie van VROM.

Deze bijdrage is gebaseerd op:

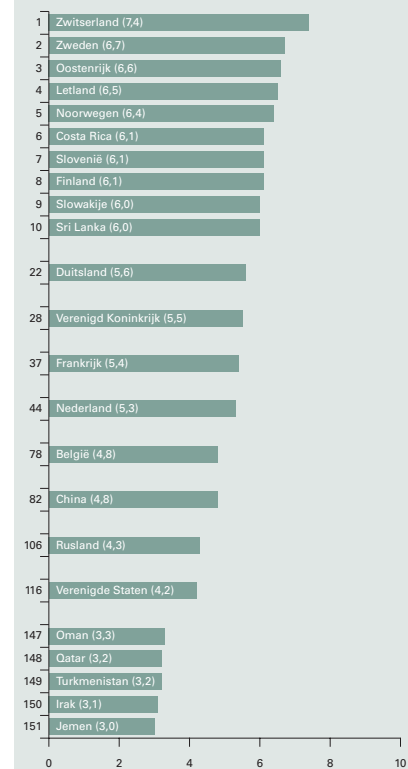
- Dam, F. van, F. Daalhuizen, C. de Groot, M. van Middekoop en P. Peeters (2012), *Woongedrag, tijdsbesteding en verplaatsingsgedrag van actieve ouderen*. In: N. van Nimwegen en C. van Praag (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland*. Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 155-169.

Dr. C. de Groot, dr. F. Daalhuizen en dr. F. van Dam, Planbureau voor de Leefomgeving, e-mail: carola.degroot@pbl.nl

DUURZAAMHEID

Nederland staat op de 44ste plaats van de Sustainable Society Index (SSI). Deze index meet op een schaal van 0 tot 10 het niveau van welzijn en duurzaamheid van ruim 150 landen aan de hand van 21 indicatoren, zoals toegang tot voldoende voedsel en gezond drinkwater, gezonde levensverwachting, biodiversiteit, energieverbruik, inkomen en werkgelegenheid. Zwitserland staat bovenaan met een score van 7,4. Nederland scoort een 5,3, België een 4,8 en de Verenigde Staten een 4,2. Jemen sluit de rij met een 3,0.

Bron: Sustainable Society Foundation (www.ssfindex.com).

Hoe oud kunnen wij worden?

CARLO VAN PRAAG

Grofweg nam de levensverwachting de laatste 150 jaar in elk decennium met gemiddeld drie jaar toe en de vergrijzing is daaraan mede te danken. Waar is het einde? Als je de ontwikkeling van de afgelopen anderhalve eeuw doortrekt, dan zouden de mensen over nog eens 150 jaar een gemiddelde leeftijd van 125 jaar bereiken. Kan dat? Carlo van Praag verkent hoe rekbaar het leven eigenlijk is.

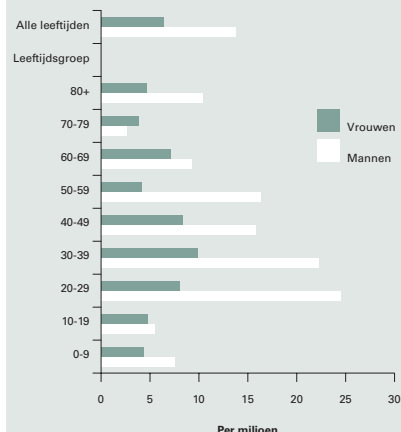

Foto: RoelWijnants/flickr

demodata

SLACHTOFFERS VAN MOORD EN DOODSLAG 2009-2011

De afgelopen drie jaar kwamen in Nederland jaarlijks gemiddeld bijna 170 personen door moord en doodslag om het leven. Dat zijn er 10 op iedere miljoen inwoners. Tien jaar geleden waren dat er nog 15 per miljoen inwoners. Het aantal slachtoffers onder mannen is veel hoger (14 per miljoen mannen) dan onder vrouwen (6 per miljoen vrouwen). Het risico om slachtoffer te worden van moord en doodslag is het hoogst voor mannen in de leeftijdsgroep 20 tot 40 jaar.

Bron: CBS (bewerking NIDI).

vlees is; doch zijn dagen zullen zijn honderd en twintig jaren⁷.

Heel curieus! Die 120 jaar vormen namelijk vrij precies de uiterste grens die de natuur tot op heden aan het menselijk leven lijkt te stellen. Er is slechts een enkel geval bekend waarin met zekerheid kon worden vastgesteld dat iemand die barrière heeft doorbroken, te weten de Française Jeanne-Louise Calment die leefde van 1875 tot 1997 en daarmee 122 jaar werd. Er zijn daarnaast nog 27 geverifieerde gevallen van personen die 116 jaar of ouder zijn geworden, maar geen daarvan bereikte de 120. De oudste nu (althans per 11 juli 2012) nog levende mens, de Amerikaanse Besse Cooper, is bijna 116 jaar oud. Alles volgens Wikipedia!

Er zijn verder talloze minder betrouwbare aanspraken. Zo zou Shirali Muslimov, een bergbewoner uit Azerbeidzjan een leeftijd van 168 jaar hebben bereikt. En Ashura Omarova, ook al uit de Kaukasus, zou zelfs 195 jaar zijn geworden. In de Sovjet-Unie hadden deze gevallen propagandistische waarde en een strenge verificatie was niet opportuun. De “waarheid” fungeerde in dat land slechts als naam van een krant. De volkstelling van 1959 leverde er bijna 600 120-plussers op. Maar ook uit andere landen komen claims. Vooral in landen met een gebrekkige bevolkingsadministratie kunnen de mensen erg oud worden. Die gebrekkige administratie maakt het natuurlijk ook onmogelijk om al die claims zonder meer te verwerpen. Misschien berusten er enkele op waarheid, maar alles wat duidelijk boven de 120 uitgaat, kunnen we beter met een korreltje zout nemen. Zo ook de grote aantallen 100-plussers in sommige landen waar mensen het pensioen van hun lang overleden verwanten bleken op te strijken; zij hielden deze administratief in leven. Misschien gebeurt het in sommige landen nog steeds.

Tot zover het kleine fonds van feiten, verzonken in een drab van sterke verhalen. Het probleem van de menselijke levensduur kan echter ook langs andere dan inductieve wegen worden benaderd. Naast de demografie biedt de biologie een ingang. Men kan zich bij voorbeeld afvragen waarom de mens, als soort, veroordeeld zou zijn tot een bestaan van uiterlijk 120 jaar. Waarin liggen de beperkingen?

Voor degenen die Genesis 6:3 als antwoord niet bevredigend vinden, zijn er diverse biologische theorieën beschikbaar die laten zien dat het menselijk leven over een bepaald tijdsverloop wel in de dood moet uitmonden: de verkorting van de

In het midden van de 19de eeuw werden de inwoners van Nederland gemiddeld slechts 37 jaar. Natuurlijk waren er velen die een hogere leeftijd bereikten, maar daartegenover stond een grote zuigelings- en kindersterfte en die drukt zo'n gemiddelde. In het eerste decennium van de 20ste eeuw was de levensverwachting hier al gestegen tot ruim 52 jaar. In de jaren vijftig noteerden we ongeveer 73 jaar en momenteel zitten we al tegen de 80. De stijgende lijn is te danken aan riolering, beter drinkwater, betere woningen, vaccinatie, antibiotica en, in de laatste decennia, ook het veranderend rookgedrag en een effectievere bestrijding van hart- en vaatziekten. Het gaat bij de getallen steeds om gemiddelden met een flinke spreiding rondom.

Tussen de schepping van de wereld, volgens de joodse overlevering nu 5772 jaar geleden, en de zondvloed werden de mensen volgens de overlevering veel ouder. Het record ligt volgens de bijbel bij Methusalem die 969 jaar werd, maar daarnaast worden in het Oude Testament nog 22 anderen met naam genoemd die op meer dan 150 jaar uitkwamen, waaronder merkwaardigerwijze slechts één vrouw, te weten Eva (daar kon de schrijver niet omheen). Maar het verhaal gaat verder. Aangezien God bij herhaling teleurgesteld was in Zijn schepselen verkortte hij enkele malen hun levensduur, laatstelijk in Genesis 6:3.

“Toen zeide de Heere: Mijn Geest zal niet in eeuwigheid twisten met den mens; dewijl hij ook

telomeren bij elke celdeling, de accumulatie van DNA-schade, al dan niet door het optreden van vrije radicalen, of juist de accumulatie van foutieve reparaties bij dergelijke schade. Al deze processen zijn weer evolutionair te duiden. Voor de overleving van de menselijke soort heeft het grootouderschap nog zijn nut, maar het overgrootouderschap niet meer. In tegendeel!

Tegen de veroudering als zodanig bestaat nog geen middel en volgens mijn bronnen zal dat er op korte termijn ook niet komen, hoewel het bij muizen wel gelukt schijnt te zijn het leven te verlengen boven het voor die soort geldende maximum. Maar bij muizen lukt bijna alles. Misschien lukt het bij mensen uiteindelijk ook, maar dan op de lange termijn. Deskundigen verschillen op dit punt van inzicht. Er zijn optimisten en pessimisten.

Het leven blijkt in elk geval rekbaar genoeg om steeds meer mensen steeds dichterbij die 120 jaar te brengen. Voor Japanse vrouwen is de levensverwachting momenteel al bijna 86 jaar, hetgeen inhoudt dat er daar heel wat dames van aanzien-

lijk hogere leeftijd zijn. Enkele duizenden onder hen zijn honderd jaar of ouder.

Wat moet je doen om ook 'centenarian' te worden? Ik geef enkele, her en der in de literatuur aan te treffen, tips:

1. Eet koolhydraten, vis en groenten en weinig vlees, eieren en zuivel
2. Vermijd stress
3. Heb een levenspartner
4. Beweeg, en dan niet af en toe een beetje, maar elke dag de hele dag door
5. Blijf doorwerken, als het tenminste gezond werk is
6. Bid
7. Maak deel uit van een samenleving die om haar oudjes geeft

Dit alles uiteraard met terugwerkende kracht! Succes! Zelf maak ik geen schijn van kans!

Drs. C.S. van Praag, verbonden als fellow aan het NIDI, e-mail: praag@nidi.nl

Zware dilemma's voor zware beroepen

LEX BORGHANS EN BAS TER WEEL

“Zware beroepen” spelen een belangrijke rol in de discussie over de verhoging van de pensioenleeftijd. De algemene opinie is dat zware beroepen vooral belastend zijn voor ouderen. Mensen met een zwaar beroep stoppen daarom eerder met werken, terwijl de gedachte is dat iedereen langer zal moeten blijven werken en de AOW-leeftijd in stappen omhoog gaat richting 70. Is flexibilisering van de pensioenleeftijd een oplossing?

Onder de noemer van duurzame inzetbaarheid hebben verschillende adviesorganen, experts en politici oplossingen geopperd voor mensen met een zwaar beroep. Sommigen pleiten daarbij voor het handhaven van de huidige regels voor mensen met een zwaar beroep, zodat ze eerder kunnen uittreden, anderen voor ontmoedigingsbeleid voor zware beroepen, terwijl weer anderen er op wijzen dat voorkomen moet worden dat mensen lang in zware beroepen blijven werken en na verloop van tijd moeten switchen naar lichter werk. Tabel 1 en figuur 1 geven een aantal cijfers dat veel wordt gebruikt in deze discussies. Het geeft aan hoe moeilijk het is zwaar werk te definiëren. Dit soort cijfers laat wel zien dat zwaar werk bestaat en dat het voorkomt in iedere leeftijdscategorie en dat het tussen mannen en vrouwen niet veel verschilt, maar gaan niet in op de onderliggende keuzes die mensen hebben gemaakt. Wij kijken daarom naar wat de economische theorie ons kan leren.

Zwaar en licht werk

In een situatie waarin de (arbeids)markt goed werkt en mensen rationele keuzes maken is een zwaar beroep niet iets dat werknemers zomaar overkomt. Iedereen kiest een beroep op basis van voorkeuren en capaciteiten. Deze beslissing hangt samen met keuzes over onderwijs, werk

Foto: Oostendorp

en vrije tijd. Zware beroepen zullen in een goed functionerende arbeidsmarkt worden gecompenseerd met een hoger loon. Hierdoor kiezen sommige mensen, ondanks de mogelijke nadelen, toch een zwaar beroep. Werkgevers zijn geneigd

de omstandigheden waaronder gewerkt moet worden zo aantrekkelijk mogelijk te maken om dit loonverschil niet te ver te laten oplopen.

Als we ervan uit gaan dat zwaar werk vooral belastend wordt als iemand ouder wordt, kunnen jonge mensen voor een zwaar beroep kiezen om zo in een kortere periode een hoger loon te verdienen en eerder te genieten van vrije tijd (pensioen). In een theoretische situatie met twee soorten beroepen (licht en zwaar) kiezen mensen voor wie zo'n loopbaanpatroon relatief aantrekkelijk is voor zwaar werk. Ze passen hun loopbaanopbouw aan dit patroon aan en zullen veel uren maken wanneer ze jong zijn. Voorkeur en keuzes versterken elkaar dus. Vooral mensen die opzien tegen een lange schoolcarrière, geen moeite hebben om veel uren te maken en graag vroeg in het leven stoppen met werken zullen dan kiezen voor zwaar werk. En eenmaal gekozen voor zwaar werk zullen zij korter naar school gaan, een langere werkweek maken en eerder stoppen met werken dan ze zouden doen als ze voor een licht beroep hadden gekozen.

Mensen met een zwaar beroep slijten als ze ouder worden van het uitvoeren van het zware werk

en willen als ze jong zijn zoveel mogelijk werken om de schaapjes tijdig op het droge te krijgen. Een flexibele pensioenleeftijd zou het voor hen mogelijk maken dat deze zogenoemde "marktuitkomst" kan worden gerealiseerd. Immers, de keuze wordt bepaald door de voorkeur voor werk en vrije tijd, de hoogte van het extra loon in zware beroepen, de mate waarin en het tijdstip waarop slijtage optreedt en de mogelijkheid veel uren te maken.

Mensen die kiezen voor een licht beroep gaan langer naar school, omdat ze minder de druk voelen snel hun geld te moeten verdienen. Doordat ze langer kunnen doorwerken hebben ze meer tijd om te investeren in hun kennis. Zij gaan later met pensioen en hebben een evenwichtigere verdeling van werk en vrije tijd over het leven.

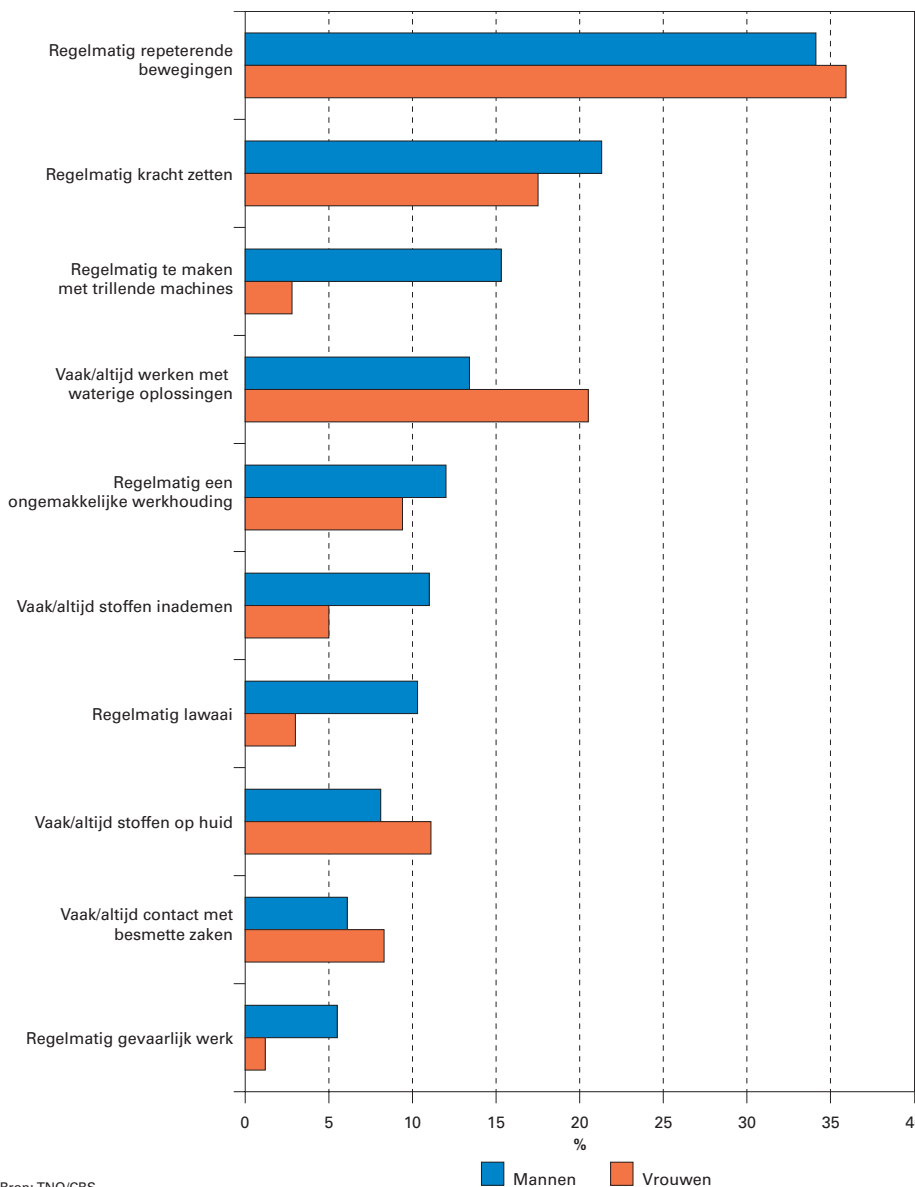
In deze gedachtegang zal het bijna nooit optimaal zijn om later in het werkzame leven bijscholing te volgen om te kunnen switchen van zwaar naar licht werk. Op school wordt geïnvesteerd in kennis en deze kennis wordt afgeschreven naarmate men ouder wordt. Tijdens het werk worden specifieke vaardigheden verworven. Als de kennis die men heeft opgebouwd ook in te zetten is bij licht werk, is bij- of omscholing niet nodig. Als de opgebouwde kennis vrijwel alleen nuttig is in het beroep dat is gekozen zal het niet rendabel zijn om opnieuw in opleiding en menselijk kapitaal te investeren. Op het moment dat wordt geswitcht van baan, wordt het specifieke menselijke kapitaal voor het grootste deel afgeschreven en moet nieuw kapitaal worden opgebouwd. Vanwege afnemende cognitieve functies is het tevens minder rendabel om te investeren. De terugverdiendtijd van investeringen is immers korter.

Er zijn in deze discussie over zware beroepen vier terreinen die de aandacht van het beleid vragen. Wat is er mis met de marktuitkomst dat de optimale uittreiddatum – die afhangt van de persoonlijke voorkeuren en het gekozen beroep – flexibel is? Wat is het effect van zware beroepen op de overheidsfinanciën en vraagt dit om ingrijpen? Is de keuze voor een zwaar beroep een bewuste keuze waarbij een individu op voorhand alle voor- en nadelen voldoende kan afwegen of is er een rol voor een paternalistische overheid? Is er een effectieve rol voor de overheid bij het bevorderen van switchen op latere leeftijd?

Vervroegd uittreden

In hoeverre geeft het beleid mensen de mogelijkheid op een voor hen optimale wijze arbeid en vrije tijd te verdelen en te kiezen voor een bepaald beroep? Verschillen in de optimale pensioenleeftijd zijn het gevolg van verschillen in voorkeuren en omstandigheden. Een zwaar beroep geeft mensen de mogelijkheid in korte tijd meer geld te verdienen en eerder te stoppen met werken. Beleid dat het moeilijker maakt dit patroon te kiezen, maakt een zwaar beroep minder aantrekkelijk. Dit zal leiden tot een hogere premie voor zwaar werk. Het stimuleren van switchen zal deze uitkomst niet veranderen: mensen die eerst een zwaar beroep uitoefenden en vervolgens overstappen, hebben vroeg in het werkzame

Percentage werknemers dat lichamelijke arbeidsbelasting ervaart naar geslacht, 2011

Bron: TNO/CBS.

leven relatief veel geld verdiend en na de overstap meer behoefte aan vrije tijd. Ook hebben ze relatief korte tijd onderwijs gevolgd om snel beschikbaar te zijn voor de arbeidsmarkt. Daarnaast gaat de overstap gepaard met een verlies van beroepsspecifieke kennis, waardoor hun productiviteit en loon lager is. De productiviteit daalt weliswaar niet vanwege slijtage door het uitoefenen van een zwaar beroep, maar de effecten op het arbeidsaanbod zijn vergelijkbaar. Flexibilisering van de pensioenleeftijd is dus een goede maatregel, waarbij de flexibiliteit volgens een marktuitkomst ook naar een pensioenleeftijd eerder dan 65 zou moeten kunnen bewegen voor mensen met een zwaar beroep.

Wat betekent dit voor de staatskas?

Wat zijn de consequenties van de keuze voor een zwaar beroep voor de overheidsfinanciën? Mensen met een zwaar beroep ontvangen een hoger loon en betalen meer belasting, maar daar staat tegenover dat ze korter zullen werken. In totaal verdienen ze minder over de gehele levensloop, omdat de keuze voor een zwaar beroep voor een groot deel is gebaseerd op de extra vrije tijd die kan worden genuttigd. En vrije tijd is onbelast. De vraag is dus of de extra belastinginkomsten door hogere lonen opwegen tegen de lagere belastinginkomsten door eerdere uittreding. Het antwoord is waarschijnlijk negatief. In dit perspectief ligt het voor de hand om mensen op jonge leeftijd zwaarder te belasten en op latere leeftijd minder. Op die manier dragen werknemers die op jonge leeftijd veel geld verdienen extra bij en ontstaat een prikkel voor ouderen om langer door te werken. Van belang is te herkennen dat er diverse regelingen zijn die *de facto* een subsidie zijn op vrije tijd voor ouderen met een zwaar beroep. Een groot deel van hen doet immers waarschijnlijk op latere leeftijd een groter beroep op de zorg en op de werkloosheids- of arbeidsongeschiktheidsuitkeringen vanwege de slijtageschade. Het zou logisch zijn hiermee rekening te houden door een lager belas-

Foto: RoelWijnants/flickr

Percentage werknemers dat lichamelijke arbeidsbelasting ervaart naar leeftijdsgroep, 2011

Soort lichamelijke arbeidsbelasting	Leeftijdsgroep					Totaal
	15-24	25-34	35-44	45-54	55-64	
Regelmatig repeterende bewegingen	44,3	34,0	32,3	34,5	31,4	34,9
Regelmatig kracht zetten	31,7	19,3	17,1	17,7	14,3	19,5
Vaak/altijd werken met waterige oplossingen	23,3	16,1	14,4	16,9	14,5	16,7
Regelmatig een ongemakkelijke werkhouding	10,8	11,3	10,3	11,1	10,0	10,8
Vaak/altijd stoffen op de huid	14,8	9,1	8,7	8,8	7,2	9,5
Regelmatig te maken met trillende machines	11,2	10,0	9,3	9,1	7,6	9,4
Vaak/altijd stoffen inademen	8,0	8,3	8,6	8,5	7,2	8,2
Vaak/altijd contact met besmette zaken	8,2	8,0	6,4	7,0	6,5	7,2
Regelmatig lawaai	6,9	7,7	5,9	7,3	6,2	6,8
Regelmatig gevaarlijk werk	2,8	4,8	3,4	3,5	2,3	3,4

Bron: TNO/CBS.

tingtarief voor ouderen te koppelen aan minder rechten op dit soort uitkeringen. Wie er voor kiest vroeg uit te treden (om wat voor reden dan ook), zou zelf de rekening moeten betalen en dus eerder (op een actuair faair wijze) van zijn pensioenrechten gebruik moeten gaan maken. Het is wel zaak met deze maatregel niet te overdrijven, omdat een hogere belasting voor jongeren kan leiden tot verschuiving van werk naar vrije tijd.

Bewust kiezen voor een zwaar beroep?

Een andere beleidsvraag is of mensen inderdaad bewust kiezen voor een zwaar beroep, zoals we hier aannemen. In de eerste plaats ligt het voor de hand dat de overheid zich blijft bekommeren om goed arbobeleid. Onnodig zwaar werk dient immers te worden vermeden en werknemers moeten verzekerd zijn van goede begeleiding en toezicht door de werkgever. Daarnaast is het denkbaar dat mensen de consequenties

Foto: Sandrine Gutz/flickr

Foto: Het Nationaal Ballet

van zwaar werk onderschatten en zich pas na verloop van tijd realiseren dat dit werk weliswaar goed wordt betaald, maar ook betekent dat men eerder wordt gedwongen te stoppen (slijtage) of eerder wil uitreden. Met een paternalistisch motief kan de overheid deze mensen tegen zichzelf beschermen door hen grotere pensioenvoorzieningen op te laten bouwen dan anderen. Deze mogen dan (op een actueel faire wijze) worden ingezet om eerder met pensioen te gaan. Hierdoor kan een zwaar beroep minder aantrekkelijk worden, doordat de lonen wellicht zullen dalen.

Omscholen?

Ten slotte, is de rol van training voor switchers van belang. Nadat de arbeidsmarkt is betreden is het is in de meeste gevallen niet rendabel om opnieuw scholing te volgen. Slechts in enkele specifieke gevallen blijkt het optimaal te zijn opnieuw onderwijs te volgen. Deze bijscholing wordt dan fulltime zo dicht mogelijk voor de overstap gevolgd. De reden waarom het meestal optimaal is om geen bijscholing te volgen bij een overstap is dat als onderwijs echt rendabel is, het nog rendabeler is om deze scholing vroeg in de loopbaan te volgen en dus langer onderwijs te blijven volgen aan het begin van de levensloop. De veronderstelling is echter dat alle scholing algemeen is en dus in gelijke mate nuttig voor alle beroepen. Indien sprake zou zijn van beroepsspecifieke scholing zou dat onder bepaalde omstandigheden rendabel kunnen zijn. Ook dan is het optimale moment om deze scholing vlak voor de overgang van zwaar naar licht werk te volgen.

Kloppen onze veronderstellingen?

Er zullen altijd mensen blijven die het zware werk voor hun rekening nemen. En gelukkig maar, want er zal altijd zwaar werk blijven. Het gaat er om helder te krijgen wat mensen beweegt te kiezen voor een bepaald beroep en wat de consequenties zijn. Op praktisch niveau is het onmogelijk en weinig zinvol een lijst op te stellen van zware beroepen. Dit is iets wat werkgevers- en werknemersorganisaties wellicht op een case-by-case basis in cao's kunnen afspreken, maar zal nooit algemeen beleid kun-

nen worden. Bovendien is een dergelijke lijst erg gevoelig voor discussies, arbitraire keuzes en zal het juridische gevechten opleveren. De vele ingezonden stukken in kranten en de aanhoudende discussies in het beleid en de politiek zijn wat dat betreft een goede voorbode van wat ons te wachten staat als deze richting wordt ingeslagen.

Een heldere discussie op basis van mechanismen en een economische theoretische onderbouwing is zinvol. In de huidige discussies is een dergelijk kader helaas nog maar zelden te bespeuren. Een nadere empirische invulling is wel noodzakelijk en zal moeten laten zien in welke mate mensen in zware en lichte beroepen hun arbeidsinzet anders over de levensloop gaan verdelen als de beloning verandert. Dit onderzoek zou zich moeten richten op het meten van het extra aantal uren dat mensen in zware beroepen vroeg in hun carrière maken, de hoogte van het compenserende loonverschil, de omvang van het kennisverlies bij switchers, de omvang van de slijtage en het verlies aan productiviteit bij het voortzetten van een carrière in een zwaar beroep, de mate waarin eerder stoppen met werken gewenst is door de betrokkene en de mate waarin het puur een gevolg van slijtage is en ten slotte de rol die instituties en belastingen kunnen spelen in het veranderen van prikkels. Genoeg zwaar (onderzoeks-)werk voor de boeg dus voordat deze discussie is beslecht.

LITERATUUR:

Deze bijdrage is gebaseerd op:

- Borghans, L. en B. ter Weel (2012), De economie van zware beroepen: een verkenning. In: N. van Nimwegen en C. van Praag (red.), *Bevolkingsvraagstukken in Nederland anno 2012. Actief ouder worden in Nederland*. Werkverband Periodieke Rapportage Bevolkingsvraagstukken, NIDI-boek nr. 86. Amsterdam: Amsterdam University Press, p. 123-137.

Prof. dr. L. Borghans, Universiteit Maastricht, e-mail: lex.borghans@maastrichtuniversity.nl, en **prof. dr. B. ter Weel**, Centraal Planbureau en Universiteit Maastricht, e-mail: b.ter.weel@cpb.nl

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

Gehele of gedeeltelijke overname van artikelen met bronvermelding wordt op prijs gesteld. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Nico van Nimwegen, hoofdredacteur Harry van Dalen, redacteur Pater Ekamper, (web)redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	demos.nidi.nl / www.nidi.nl
Abonnementen	gratis
Basisontwerp	Harmine Louwé
Druk	www.nadorpdruk.nl

demodata

KINDERHUWELIJKEN

Eén op de drie meisjes in ontwikkelingslanden (exclusief China) trouwt voor haar 18de. Voor één op de negen is dat zelfs voor haar 15de. In de minst ontwikkelde landen is dit nog hoger: bijna één op de twee meisjes trouwt daar voor haar 18de verjaardag. De landen waar kinderhuwelijken het meest voorkomen zijn Niger (ca. 75% van de 20-24 jarige vrouwen is gehuwd voor hun 18de), Tsaad (72%), Bangladesh (66%), Guinee (63%) en Mali (55%). Er is sprake van een kinderhuwelijk als ten minste één van de huwelijkspartners jonger is dan 18 jaar.

Bron: UNFPA (2012), *Marrying too young; end child marriage*. New York: United Nations Population Fund.